

◆

☿ ☿ ☿

ZARYS HISTORII SPOŁECZNOŚCI ŻYDÓW W ZAWIERCIU PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

O PROJEKCIE

Projekt „Mogła zbiorowa na cmentarzu żydowskim w Zawierciu - miejsce zbrodni nazistowskich i miejsce Pamięci”, realizowany przez Fundację „Życ na nowo”, działającą przy Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Zawierciu.

Wychowanki Placówki zaangażowane były w realizację dofinansowanego przez Prezydenta Miasta Zawiercie Projektu „Mogła zbiorowa na cmentarzu żydowskim w Zawierciu – miejsce zbrodni nazistowskich i miejsce Pamięci”. Najważniejszym celem zaplanowanych działań było zwiększenie zainteresowania historią Żydów całej społeczności miasta Zawiercie, jak również przyczynienie się do propagowania dawno wypartej kultury ludzi, którzy zasłużyli na szacunek i wieczną pamięć. W ramach zadania wyczyszczono i zabezpieczono pomnik upamiętniający ofiary likwidacji getta w Zawierciu w 1943r. i płytę oraz wykonano wiele prac porządkowych na terenie cmentarza żydowskiego w Zawierciu. Realizacja tego Projektu na pewno przyczyni się do

zakorzenienia w świadomości młodzieży oraz mieszkańców Zawiercia przekonania o konieczności pielęgnowania tożsamości kulturowej mniejszości narodowej, jaką są Żydzi. Zwróci również uwagę na potrzebę troszczenia się o dorobek kulturowy naszego miasta i zachowa w pamięci mieszkańców najważniejsze wydarzenia z historii Polski i regionu. Odnowiony i zabezpieczony pomnik pozwoli na przetrwanie obiektu poświęconego pamięci Żydów z terenu Zawiercia, który może być odwiedzany przez rzesze turystów, pasjonatów historii, co na pewno powiększy grono odbiorców tego zadania. Zachęci mieszkańców miasta do pogłębienia wiedzy historycznej dotyczącej własnego regionu i losu Żydów zamieszkujących ten obszar oraz przyczyni się do kształtowania właściwych postaw patriotycznych, społecznych wśród młodzieży i rozwijania szacunku dla osób poległych za wolność swojego narodu.

Czesław Karolczyk
Ewa Werner-Skreczko

ZARYS HISTORII SPOŁECZNOŚCI ŻYDÓW W ZAWIERCIU PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

Przed II wojną światową społeczność żydowska Zawiercia liczyła około 5500 osób. Po wybuchu 1 września 1939 r. wojny rozpoczęły się szykany, a wkrótce represje władz niemieckich wobec ludności żydowskiej. Zamknięto konta bankowe, ściągano kontrybucje, przejęto sklepy i warsztaty żydowskie, ludność musiała nosić opaski z Gwiazdą Dawida, zmienione później na żółte gwiazdy z czarnym napisem JUDE. Zabroniono wydawać Żydom paczek przysyłanych z zagranicy. Zakrekirowano futra i biżuterię.

Zawiercie zostało włączone do III Rzeszy i stało się częścią rejencji opolskiej. Niemcy już we wrześniu wprowadzili tzw. Judenraty, czyli Żydowskie Rady Star-

szych, w Zawierciu rada liczyła 12 członków, a przewodniczącym został Ignacy Buchner działacz syjonistyczny, urzędnik i artysta rzeźbiarz, człowiek powszechnie szanowany. Zawierciański Judenrat podlegał Centrali Żydowskich Rad Starszych na Wschodnim Górnym Śląsku, której przewodniczącym był Mosze Merin. Utworzono też żydowską „policję” – Służbę Porządkową.

W 1941 roku powstaje dzielnica żydowska potocznie nazywana gettem. Getto obejmowało początkowo obręb ulic: Górnośląska, Apteczna, Stary Rynek, Nowy Rynek, Hoża i Marszałkowska, z tym że Marszałkowska była wyłączona z getta. To znaczy ulica była traktowana

Pomnik upamiętniający ofiary likwidacji getta w Zawierciu (1943 r.). Zdjęcie wykonane przed czyszczeniem i konserwacją.
fot. Rafał Dziwiński

Wygląd pomnika po zakończonych pracach porządkowych i konserwacyjnych.
fot. Marcin Bergier

jako aryjska, nie wolno było Żydom chodzić po ulicy, jedynie mogli przemieszczać się na tyłach zabudowań.

Ludność żydowska Zawiercia (nazwa została zmieniona maju 1941 na Warthenau) pracowała w dawnych zakładach bawełnianych, które służyły podczas wojny niemieckiej Luftwaffe jako potężne magazyny i warsztaty krawieckie. Doskonale się do tego nadawały, ponieważ zakład posiada własną bocznice kolejową i wiele hal. Pracowali tu przede wszystkim krawcy, przy reperacji odzieży lotników niemieckich, pracowali także szewcy, ślusarze, monterzy, elektrycy. Praca ta dawała względne bezpieczeństwo, bo posiadając Lichtbildausweis, dokument

potwierdzający zatrudnienie, unikało się łapanek i wywózek do pracy w Rzeszy. Pracujący otrzymywali niemieckie karty na żywność i skromne pensje. Dlatego Zawiercie było długo uważane za bezpieczne dla Żydów.

Na terenie Zawiercia działał polski ruch oporu, do którego także włączali się Żydzi. Getto zawierciańskie odwiedził Mordechaj Anielewicz i nawoływał do tworzenia oporu. Po upadku powstania w getcie warszawskim w maju 1943 r. władze niemieckie poszukiwały uciekinierów z Warszawy, którzy mogli ukrywać się na terenie miasta. Działała tu także grup szmuglująca ludność żydowską przez Słowację na Węgry, a potem dalej do Palestyny.

Podopieczne Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Zawierciu w trakcie prac porządkowych.
fot. Rafał Dziwiński

Podopieczne Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Zawierciu w trakcie prac porządkowych. fot. Rafał Dziwiński

Likwidacja zagłębiowskich gett rozpoczyna się 1 sierpnia 1943 r. Zawierciańscy Żydzi żyli jednak nadzieją, że Warthenau ominie deportacja, ze względu na fabrykę Luftwaffe, byli przekonani, że są potrzebni dla III Rzeszy. To złudzenie trwało ponad 3 tygodnie. Pod koniec sierpnia górę wzięła ideologia i zapadła decyzja o likwidacji getta w Zawierciu. Dwa dni przed planowaną akcją likwidacji, władze niemieckie na czele z burmistrzem Wilhelmem Frickeiem kłamliwie zapowiadały przesiedlenie ludności żydowskiej do Lublina, gdzie

Pamiętowe zdjęcie wychowawców i podopiecznych Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Zawierciu. fot. Rafał Dziwiński

Marcin Bergier, obecny opiekun cmentarza, w trakcie czyszczenia i konserwacji pominika.
 fot. Rafał Dziwiński

miało nastąpić osiedlenie. Akcja likwidacyjna rozpoczęła się w nocy z 25/26 sierpnia 1943 r. i trwała dwa do 27 sierpnia. Nadzorowało ją gestapo katowickie, opolskie, lublinieckie i zawierciańskie z szefem Gestapo w Zawierciu Roterem. Kilka tysięcy Żydów wyjechało transportami do KL Auschwitz – Birkenau. Po akcji rozpoczęło się przeszukiwanie getta. Tych, którzy nie chcieli się podporządkować decyzjom władz nazistowskich, ukrywali się w utworzonych wcześniej kryjówkach, nawet dzieci, które samotnie błąkały się po

mieście, rozstrzeliwano na miejscu lub na terenie cmentarza żydowskiego. Jednym z zastrzelonych wtedy był jedyny w powiecie żydowski lekarz Andrzej Lewkowicz, absolwent Sorbony, tylko dlatego, że odmówił wykonania polecenia Roterera, aby publicznie nakłonić Żydów do oddawania resztek kosztowności. Ostatni transport 400 osobowy transport z Zawiercia do Auschwitz wyjechał 18 października 1943 r.

Po wojnie tylko jeden zbrodniarz związany z Zawierciem odpowiedział przed wymiarem sprawiedliwości : Ru-

dolf Emanuel Schneider. Został skazany na karę śmierci. W innym procesie, gestapowiec z Zawiercia wskazał miejsce pogrzebienia ofiar akcji likwidacyjnej. Potwierdził to grabarz z cmentarza Ludwik Garus. W miejscu tym znajduje się dziś pomnik ofiar. Staraniem Komitetu Pamięci pod przewodnictwem Pana Ariela Yahalomi (Ariela Dimanta) urodzonego w 1923 r. w Zawierciu, w roku 1998 uporządkowano cmentarz i wybudowano pomnik z wapienia jurajskiego, a na nim umieszczono tablicę z napisem w trzech językach : hebrajskim, angielskim i polskim w brzmieniu:

TUTAJ SPOCZYWAJĄ ZWŁOKI
NASZYCH BRACI I SIÓSTR
ZAMORDOWANYCH PRZEZ
NAZISTOWSKIE BESTIE W CZASIE
LIKWIDACJI GETTA W ZAWIERCIU
W SIERPNIU 1943 R.
CZEŚĆ ICH PAMIĘCI
ZIOMKOSTWO ŻYDÓW ZAWIERCIA
I OKOLIC – 1998 ROK.

CZŁONKAMI KOMITETU BYLI:
HAMMER ABRAHAM, HABA ABRAHAM,
YAHALOMI ARIEL, LIBERMENSH
YAKOV, LANDAU BRONIA.

Foto: Marcin Bergier.

Zbiorowa mogiła w dniu otwarcia cmentarza w Dniu Wszystkich Świętych.
fot. Marcin Begier

Dziś cmentarz jest odwiedzany przez rodziny żydowskie mające korzenie zawierciańskie od Australii, przez Izrael, Stany Zjednoczone i Kanadę. Są to już jednak pojedyncze wizyty. Znacznie więcej odwiedza cmentarz turystów z Polski, dla których dobrze zachowany cmentarz jest jedną z większych atrakcji Zawiercia. Tradycją jest otwierania dla zwiedzających bram cmentarz podczas Dnia Wszystkich Świętych. Można wtedy zwiedzić nekropolię i oddać hołd pomordowanym. Kilka nagrobków zostało przetłumaczonych

na język polski i w formie banerów zaprezentowanych odwiedzającym. Od kilku lat w tym dniu organizowana jest też kwesta młodzieży wśród zwiedzających cmentarz. Dla młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych prowadzone są zajęcia z historii lokalnej i kultury żydowskiej.

Wieloletnim opiekunem cmentarz był p. Stanisław Janiec, a obecnie opiekuje się nim p. Marcin Bergier.

Marcin Bergier

Foto. M. Arcin Bergier

Delegacja Organizacji Zagłemie z Izraela wraz z przedstawicielami władz Zawiercia.
fot. Marcin Begier

MINI-PRZEWODNIK DLA ZWIEDZAJĄCYCH CMENTARZ ŻYDOWSKI W ZAWIERCIU

Zawierciański cmentarz żydowski powstał na początku XX w. – pierwszy datowany nagrobek 1906 r. i funkcjonował przez 40 lat. Ostatni pochówek 1947 r. Jest obiektem kompletnym: zachowało się tu około 1060 nagrobków, w znakomitej większości pierwotnie usytuowanych oraz mogiła zbiorowa, gdzie pochowane są ofiary nazistów niemieckich zamordowane podczas akcji likwidacji getta zawierciańskiego w sierpniu 1943 r.

Jest ogrodzony, posiada Dom Przedpogrzebowy (oczyszczeń – Beit Tahara) i magazyn na karawany. Niestety, budynki te ulegają postępującej ruinie. Jest jednym z lepiej zachowanych cmentarzy żydowskich w Polsce. W 2012 r. dzięki wsparciu mieszkańców Zawiercia, udało się wymie-

nić bramę wejściową na nową. Do dziś cmentarz odwiedzają rodziny i potomkowie spoczywających tu Żydów zawierciańskich. Obok zabytkowego cmentarza w Kromolowie i synagogi przy ul. Marszałkowskiej jest świadectwem kilkusetletniej obecności Żydów na Ziemi Zawierciańskiej i wielokulturowości tych terenów.

Cmentarz żydowski jest jednym z najważniejszych zadań gminy żydowskiej. Nazwany jest BEIT CHAIM (Dom Życia); BEIT OLAM (Dom Światła). Najświętniejszy jest na Górze Oliwnej w Jerozolimie – tu przyjdzie Mesjasz i nastąpi Sąd Ostateczny.

W religii żydowskiej cmentarz otaczany jest szczególną czcią. Cmentarze są miej-

scem nienaruszalnym, aż do czasu końca świata, Sądu Ostatecznego i zmartwychwstania ciał. Istnieje tradycja, która mówi, że dusza i ciało pozostają połączone nawet po śmierci, więc jeżeli tu, na ziemi, naruszy się kości, to naruszony zostaje także spokój duszy w niebie. Grób służy wyłącznie jednemu zmarłemu i nie wolno go zajmować dwiema, przenośli, chyba, że na Górę Oliwną – jedyny wyjątek. Pamiętać należy, że cmentarz w judaizmie jest także tam, gdzie już nie ma po nim śladów na zewnątrz.

ŚMIERĆ

Pogrzeb zmarłej osoby powinien się odbyć w ciągu doby po jej śmierci. Przygotowaniem zmarłego do pochówku zajmuje się bractwo pogrzebowe – **Chewra Kadisza**. Członkostwo w bractwie pogrzebowym jest całkowicie dobrowolne, a osoby, które decydują się do niego należeć, cieszą się w gminie ogromnym szacunkiem.

Pochówek: Obrzęd oczyszczenia – TAHARA: zwłoki wnoszono do domu oczyszczeń – BEIT TAHARA. Układano je na kamiennym stole stopami do wyjścia i obmywano wodą, czyszczono i obcinano paznokcie, włosy, wycierano i owijano w całun. Potem przenoszono do grobu. Pogrzeb musiał być przeprowadzony w ciągu 24 godzin od śmierci, wyjątek stanowił szabat, kiedy nie chowano lub gdy ktoś bliski (np. syn) miał przyjechać z daleka na pogrzeb. Całością obrzędów zajmowało się CHEWRA KADISZA.

Grób należy wykopać w dniu pogrzebu, głowa od strony zachodniej, nogi na wschód – orientacja w kierunku Jerozolimy. Początkowo tylko pochówek w ca-

łunie, potem trumna (wymogi sanitarne) i często symboliczna z nieheblowanych desek, dziurawa, aby ciało miało kontakt z ziemią. Pod głowę kładziono garść ziemi z Ziemi Obiecanej – symbol związku z Izraelem pomimo diaspory. Podczas pogrzebu najstarszy syn zmarłego odmawia modlitwę Kadisz. Ściśła żałoba po śmierci bliskich trwa siedem dni i nazywa się sziva (z hebrajskiego „siedem”). Nagrobek wystawiany jest w pierwszą rocznicę śmierci, a w Izraelu po 30 dniach od śmierci.

Rytuał grzebania zmarłych w tradycji żydowskiej ulegał zmianom na przestrzeni dziejów. W czasach biblijnych zawinięte w całun ciała chowano na pustyni pod usypywanymi z kamieni kopcami. W średniowieczu na cmentarzach żydowskich pojawiły się charakterystyczne nagrobki – macewy, które jednak przybierały jeszcze dość zróżnicowane formy, związane w dużej mierze z miejscowymi zwyczajami i sposobami dekoracji. Ostateczny układ i rodzaj tekstów, które umieszczane są na macewach, ukształtował się dopiero w XVIII wieku. Oprócz imienia osoby zmarłej i daty śmierci, na macewach znajdowały się cytaty z Tory lub Psalmów, formuły pochwalne dotyczące zmarłego, a czasem także informacje o rodzie, z którego pochodził. Oprócz napisów, w górnej części macew umieszczane były często przedstawienia o charakterze symbolicznym. Przekazują nam one wiele informacji dotyczących osoby zmarłej: czy była to kobieta, czy mężczyzna, jak miała na imię, jakim była człowiekiem. Nie wszystkie symbole są jednoznaczne, często jednak stanowią ważne dopełnienie inskrypcji. Pod koniec XIX i na początku XX wieku zaczęły się pojawiać macewy, na których oprócz hebrajskich

inskrypcji znajdują się także napisy w językach narodowych; najczęściej jest to imię i nazwisko osoby zmarłej oraz data jej śmierci.

SYMBOLIKA MACEW

- **Ręce złożone w geście błogosławieństwa** – symbol ten umieszczany jest na grobach Kohenów, zmarłych wywodzących się z biblijnego rodu arcykapłana Aarona. Dłonie w tym geście składają rabinowi w czasie niektórych modlitw. Powszechnie płaskorzeźbę błogosławiących dłoni spotykamy na grobach rabinów i cadyków.
- **Przychylny dzban lub misa** – ten symbol zdobi groby zmarłych pochodzących z plemienia lewitów (ha-Lewi), osób pełniących funkcje pomocników podczas modlitw. Do ich zadań należało między innymi czytanie w synagodze Tory oraz obmywanie rabinom rąk, do czego używano dzbana i misy.
- **Skarbonka lub ręka wrzucająca monetę do skarbonki** – relief umieszczany na macewach osób znanych ze swej dobroczynności. Ponieważ płaskorzeźba dłoni wyciągniętej w stronę skarbonki pojawia się z reguły na grobach kobiet, można przyjąć, że symbol ten stanowi także nawiązanie do hymnu „Kobieta doskonała” z Księgi Przysłów 31: „Żonę doskonałą któż znajdzie?” (...) Otwiera dłoń dla ubogiego, ręce wyciąga dla biedaka”.
- **Świece lub świeczniki** – płaskorzeźby występujące na grobach kobiet. W żydowskiej rodzinie to właśnie kobieta zapala szabasowe świece. Złamana świeca stanowi odniesienie do przerwanej żyć. Rabin Solomon Ben Josef Ganzfried napisał: „Micwa zapalania świec szabatowych dotyczy tak mężczyzn jak i kobiet, ale kobiety mają większą powinność, ponieważ one znajdują się w domu, a także dlatego, że kobieta zgasła świecę świata, gdy przywołała do grzechu pierwszego człowieka i spowodowała ciemność jego duszy”.
- **Korona** – wyjaśnienie tego symbolu tkwi w cytacie z Pirke Awot z Talmudu: „Są trzy korony: korona Prawa, korona kapłaństwa i korona władzy, ale korona dobrego imienia stoi wyżej od nich wszystkich”. Płaskorzeźbę tą umieszcza się zatem między innymi na grobach rabinów czy osób darzonych dużym szacunkiem.
- **Lew** – znak plemienia Judy, ludu Izraela, symbol potęgi, siły, wyzwolenia i odkupienia. Na nagrobkach nierzadko lewy podtrzymują koronę czy zwoje Tory. Przytoczymy tu biblijny cytat: „Judo, młode lwie, na zdobyczy rość będziesz, mój synu: jak lew czai się, gotuje do skoku, do lwicy podobny”.
- **Księgi lub szafy z księгами** – oznaczenie grobu osoby uczonej w Torze i Talmudzie lub sofera, czyli osoby przepisującej święte księgi.
- **Tablice przykazań** – umieszcza się je na grobach rabinów i nauczycieli.
- **Zwoje Tory** – symbol umieszczany na grobach wybitnych rabinów i przywódców religijnych
- **Gwiazda Dawida** – symbol ten nawiązuje do imienia Dawid, a XX wieku został rozpowszechniony także jako emblemat ruchu syjonistycznego.

**NAJCZĘŚCIEJ POJAWIAJĄCE
SIĘ SŁOWA NA NAGROBKACH:**

אב Ojciec	איש Meżczyzna	אם Matka	
אשה Kobieta	אשתי Moja żona	מרת Kobieta zamężna	
בתולה Kobieta niezamężna	הרב Rabin	בת Córka	בן Syn

Na odwiedzanych cmentarzach żydowskich można zauważyć małe kamyki położone na niektórych macewach. To ży-

**CZĘSTE STEREOTYPY ZWIĄZANE
Z ŻYDOWSKIMI CMENARZAMI:**

„Żydzi chowani byli na siedząco” – całkowicie mylne stwierdzenie, wynikające prawdopodobnie z obserwacji konduktu pogrzebowego, gdzie ciało było okryte i niesione na marach, mogło to wyglądać jak ustawione w pozycji siedzącej. Przeko-

dowski sposób oddawania czci zmarłym. Istnieje kilka wyjaśnień tej tradycji. Jedno z nich odwołuje się do czasów biblijnych, kiedy zwłoki chroniono przed profanacją kopcami z kamieni. Inne nawiązuje do powiązania trzech słów hebrajskich: „kamień”, ewen „syn”, Ben – oraz „ojciec”, aw – . Słowa oznaczające kamień zawiera w sobie wszystkie litery, z których składają się dwa pozostałe wyrazy – w ten sposób symbolicznie łączy pojęcie „ojca” i „syna”. Kładąc kamienie na macewach, Żydzi symbolicznie włączają siebie w ciąg kolejnych pokoleń, oddając hołd Minionym. Inna interpretacja tego zwyczaju odnosi się do zamierzchłej przeszłości, kiedy na pustyni zwłoki chowano bardzo płytko, przechodzący obok grobu czuli obowiązek dołożenia kamienia na grób w celu ochrony zwłok przed ingerencją zwierząt. Było to jednocześnie znakowanie miejsca pochówku.

nywano także, że ma to związek z nadejściem Mesjasza – z siedzącej pozycji łatwiej będzie wstać i stanąć przed nim.

„Żydzi byli chowani z kosztownościami” – nieprawda, w grobach składano wyłącznie ciała owinięte w całun. Stereotypy te wynikały z faktu, że nie-Żydzi nie mieli wstępu za mur cmentarza, stąd domysły i fantazje.

W tekście wykorzystano częściowo materiały z programu „Przywróćmy Pamięć” Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce

FUNDACJA „ŻYC NA NOWO” DZIAŁAJĄCA PRZY ZAKŁADZIE POPRAWCZYM I SCHRONISKU DLA NIELETNICH W ZAWIERCIU

W dniu 6 marca 2009 roku trzech fundatorów podpisało akt notarialny ustanawiający fundację „Życ na nowo”, a osobowość prawną uzyskała 15 maja 2009 r. Wpisana została do Krajowego Rejestru Sądowego.

- KRS: 0000 329 776
- NIP: 649 225 25 60
- REGON: 241200420
- Nr konta: 90 1050 1591 1000 0023 4158 5863

Nadrzędnym celem naszej Fundacji wynikającym ze Statutu jest prowadzenie działalności społecznie użytecznej w sferze zadań publicznych wskazanych w ustawie o działalności pożytku publicznego na rzecz ogółu społeczności, a w szczególności na rzecz dziewcząt przebywających i opuszczających zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich.

CENTRUM ROZWOJU LOKALNEGO

Centrum Rozwoju Lokalnego (CRL) to stowarzyszenie, którego celem jest wspieranie i inicjowanie pozytywnych zmian w lokalnych społecznościach. Nasze działania opieramy na współpracy z samorządami, instytucjami publicznymi, parafiami, organizacjami pozarządowymi i grupami nieformalnymi.

Jesteś przedstawicielem organizacji pozarządowej? Masz pomysł na ciekawą inicjatywę? Chcesz zdobyć środki na jego realizację?
Skontaktuj się z nami i dowiedz się więcej!

Centrum Rozwoju Lokalnego jest organizacją pożytku publicznego. Działamy dzięki wsparciu z wpłat 1% podatku. Wspieraj nas przy rozliczaniu PIT.

Centrum Rozwoju Lokalnego
ul. Zaparkowa 23
42-400 Zawiercie
tel: 533 421 953
www.crl.org.pl

KRS: 0000 332 814

◆

❧

ZAKŁAD POPRAWCZY I SCHRONISKO DLA NIELETNICH W ZAWIERCIU

Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich w Zawierciu został powołany przez Ministra Sprawiedliwości w lipcu 1975r. Jako instytucja resocjalizująca skupia młodzież, która weszła w konflikt z prawem. Przeznaczony jest dla nieletnich w wieku od trzynastu do dwudziestu jeden lat. Trzy działy placówki: internat, szkoła i warsztaty zapewniają wychowankom odpowiednie przygotowanie do życia w środowisku otwartym, wykształcenie i szkolenie zawodowe. Dziewczęta mają możliwość rozwijania swoich zainteresowań w różnych kołach, np. muzycznym, plastycznym, sportowym, teatralnym, dziennikarskim czy literackim. Wszystkie działania składające się na proces resocjalizacji przynoszą wymierne i pożądane efekty.